

Eýran türkmenleri

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 21 января, 2025

Eýran türkmenleri YER YÜZÜNDE TÜRKMEN SENDEN NYŞAN KÄN...

► EÝRAN TÜRKMENLERİ

Türkmenler Eýranyň öñki SSSR (Türkmenistan SSR-i) bileb araçäkleşyän ýeri bolan Türkmensähreda (Gürgen), şeýle hem Horasanyň demirgazyk-gündogar böleginde ýasaýarlar. Eýran türkmenleriniň aglababy bölegi ýomutlar, gökleňler, salyrlar hem-de saryklardyr. Patyşa Russiýasy bilen Eýranyň serhet dogrusynda 1881-nji ýylyň 9-njy dekabrynda gol çeken konwensiýasy netijesinde türkmenleriň esli bölegi daşary ýurda düşüp galyberipdir. Şol konwensiýada türkmenleriň milli bähbitleri nazarda tutulman, Etrek derýasy serhet edilip alnypdyr. Sonuň netijesinde türkmen taýpalarynyň gadymy döwürlerden bäri ýaşan ýerleri bolan Türkmensähra sebitleri,

Garasuw, Gürgen derýalarynyň ýakalary, Etrek derýasynyň belli bir bölegi emele usulda Türkmenistanyň beýleki ýerlerinden bölünip aýrylypdyr.

N.A.Aristowyň maglumatlaryna görä, XIX asyryň ahyrynda eýran türkmenleriniň sany 30 müň adamdan az bolmandyr. (3:320).

Baş ştabyň polkownigi A.I.Medwedew XX asyryň başynda eýran türkmenleriniň sany 60 müň adam diýip kesgitleyär. (50:414).

Başga ýere göçýänlere ýardam beriji uprawleniýäniň çinownigi A.F.Dranissynyň 1912-nji ýyl bilen senelenen maglumatlaryna görä, şol döwürde Eýranda 8. 263 öýli ýa-da 50 müň adama ýakyn ýomut ýasaýan ekeni (42:17). L.K.Artamonowyň 1891-nji ýylда toplan maglumatlaryna laýyklykda, Eýranda 10. 050 öýli ýomut bolupdyr (Olaryň 4. 360 öylüsü çomur, 5. 690 öylüsü hem çarwa ekeni) (4:84).

Eýran türkmenleriniň iň iri taýpalarynyň biri hem gökleňlerdir. Eýranda XX asyryň başynda 20 müň gökleň bar ekeni. (42) L.K.Artamonowyň toplan 1891-nji ýyla degişli maglumatlarynda 2. 800 öýli gökleň (çol sanda 2. 315 öýli çomur we 485 öýli çarwa) bolandygy hakynda aýdylýar. Olar ýomutlaryň ak atabaýlarynyň ýasaýan ýerinden gündogarrakda, Türkmen-Horasan jülgesinde, Guçan we Deregez raýonlarynda ýasaýarlar.

1924-nji ýylyň maýynda Eýranyň Gürgen we Etrek türkmenleriniň arasynda tolgunşyklar boldy we Garaşsyz Türkmen respublikasy jar edildi. Respublika 1925-nji ýylyň maý aýyna čenli dowam etdi. Soňra Eýran hökümətiniň güýçleri türkmen taýpalarynyň gozgalañyny basyp ýatyrdylar. Gozgalaña gatnaşan türkmenleriň üç müñüsü Türkmenistana gaýtmaga mejbür boldy. Olar Jigit, Çaloýuk, Kükürçe, Ajjýap, Çekişler, Esenguly obalarybda ýurt tutundylar.

Eýran türkmenleri Mazendaran welaýatynyň Gorgan we Deşti Gorgan raýonlarynda, Horasan welaýatynyň Guçan, Büjnürt, Saragt raýonlarynda ýasaýarlar. Türkmenleriň az sanlysy Merkezde, ýagny Tähranda we Eýranyň beýleki merkezlerinde ýasaýarlar. Türkmen tire-taýpalary kowçum-kowçum bolup oturýarlar. Kaspi deňziniň kenar ýakalarynda we Deşti Gorganyň günbatarynda ýomutlaryň japarbaý tiresi (ýaraly we nuraly

şahalary) olardan gündogarrakda, Etrek we Gürgen ýakasynda, ýomutlaryň ak atabaýlary ýasaýarlar.

Horasan we Mazendaran welaýatlarynyň aýry-aýry raýonlarynda türkmeniň hoja, şyh, magtym, ata tireleri ýasaýarlar. Büjnürtden demirgazygrakda bolsa teke, nohur, ýemreli, igdir, änewli, mürce, sünçeli, hydyrili türkmenleriniň obalary bar. Horasandan demirgazyk-gündogarda, Maşat we Saragt sebitlerinde saryk we salyr türkmenleri ýasaýarlar, Eýranyň Gombedi Kabus (Kümmethowuz), Gorgan, Benderi Şah, Benderi Gätz, Gýumýuşan (Kümüşdepe), Kürtguýy, Alyabad şäherleriniň ilate gitdigiçe artýar.

Marat DURDYÝEW,
Şöhrat KADYROW.

• **Goşmaça peýdalananmak üçin:**

- 1). M.Durdyýew, Ş.Kadyrow «Dünýädäki türkmenler» (taryhy-demografik syn), Aşgabat, «Harp» neşirýaty, 1991 ý;
- 2). Артамонов «Астрабад-Шахрудский район и Северный Хорасан», Военно-статистическое исследование. Часть I, Тифлис. 1884;
- 3). Медведев А.И. «Персия». Военно-Статистическое обозрение. Спб. 1909.
- 4). Мельгунов. «Туркменский берег и остров Ашур-Аде». Спб. 1863.
- 5). Стебницкий И. «Заметки о Туркмени». Тифлис. 1871. Taryhy makalalar